

Sektrelaterade psykiska störningar bör identifieras i vården

Händelserna i Knutby har aktualiserat frågan om religiösa sekters destruktiva inflytande på sina medlemmar. Knutby är inte unikt. Bekymrade anhöriga kan vittna om hur en son eller dotter förändrats till sin personlighet efter kontakt med en ny- eller pseudoreligiös sekt. Depression, panikångest, psykosomatiska besvär och symtom typiska för posttraumatiskt stressyndrom kan förekomma liksom, i svåra fall, psykotiska tillstånd. För att få en uppfattning av förekomsten av sektrelaterade psykiska störningar är det angeläget att diagnosen omfattar inte bara symtom utan också orsaken till symtomen.

JAN-OTTO OTTOSSON
professor emeritus i psykiatri, Göteborg
jan-otto.ottosson@gothnet.nu

II Barnflickan Sara i Knutby har aktualiserat en del religiösa rörelsers destruktiva inflytande på sina medlemmar. Det demokratiska statskicket har möjliggjort att antidemokratisk verksamhet frodas i religionsfrihetens namn. Kunskap om problemets omfattning, prevention och behandling förutsätter att diagnosen inte begränsas till symtombilden utan att också orsaken framgår. Genom en offentlig utredning har statsmakterna underlag för beslut att skydda barn i slutna samfund och att skärpa lagstiftningen vid otillbörlig manipulation.

Sara är inte unik

Barnflickan i Knutby framställs som något enastående. En godtrogen, kanske naiv ung kvinna manipuleras till att begå mord och mordförsök, handlingar som hon ångrar när hon kommit ur manipulatorens trollkrets och återvunnit sitt gamla jag. Tyvärr är detta inte något unikt. Djupt bekymrade anhöriga kan vittna om den förändring av den personliga identiteten som en son eller dotter genomgått sedan de kommit i kontakt med en nyreligiös eller pseudoreligiös sekt. Att ta avstånd från släkt och gamla vänner, ge upp en lovande yrkeskarriär, bli enspårig i argumentationen, förlora sin humor och bli onåbar för försök till närmanden är genomgående drag [1].

Kliniska bilder

Denna »sektsjuka« visar vilka genomgripande effekter en systematisk indoktrinering kan ha. Det är dock bara en av många sektrelaterade psykiska störningar. Depression, panikångest, psykosomatiska besvär och symtom typiska för

posttraumatiskt stressyndrom kan förekomma, och i svåra fall förvirring, vanföreställningar och andra psykotiska tillstånd. Religiösa sökare kan begå självmord därför att sekten förklarat dem vara besatta av demoner. Krig i Guds namn, mord där även barn blivit offer och kollektiva självmord har förekommit på flera håll i världen [2].

Intensiv påverkan i slutna miljö

Barnflickan Saras vanföreställningar hade framkallats av den manipulative pastorn genom intensiv religiös och sexuell påverkan. I den slutna miljön kunde de inte neutraliseras genom eftertanke och kritik. Symtombilden har en parallell i sedan länge kända vanföreställningar till följd av påverkan från psykotiska personer i en intim och insnärjd miljö (»folie à deux«). Här är dock inflytandet oavsiktligt och utan ond avsikt.

Ett anmärkningsvärt förhållande är att den internationella klassifikationen (ICD-10) utesluter besatthet av en andlig kraft eller person som uppkommit i religiösa sammanhang. Även om en del religiösa beteenden kan beskrivas i religionspsykologiska termer måste det finnas en gräns för deras skadliga effekter på andra människor. En avpatologisering av vad som skett i Knutby är knappast i överensstämmelse med det allmänna rättsmedvetandet.

Autokrati och fundamentalism

En sekt behöver inte vara destruktiv utan kan innebära förnyelse av ett stelnat församlingsliv. En kyrka har de sekter den förtjänar [3]. För 2 000 år sedan bröt sig kristendomen ut ur judendomen i form av en messiansk sekt, blev officiell statsreligion i romarriket och efter hand den dominerande religionen i västerlandet.

För de flesta blir engagemanget i en

nyandlig sekt kortvarigt och uppbrottet odramatiskt. Många trivs i sin sekt, några får illa, en del mycket illa. Disponerande personlighetsdrag har inte identifierats, däremot instabila levnadsförhållanden vid inträdet i sekten [4].

Sekters destruktiva inverkan på sina medlemmar har samband med graden av autokrati och fundamentalism. Autokrati är motsatsen till demokrati och innebär, liksom i totalitära stater, att endast ledaren bestämmer. Dennes (det är i allmänhet en man) makt utövas i auktoritära former som inte tillåter kritik eller diskussion. Han kan utnyttja sina församlingsmedlemmar ekonomiskt, psykologiskt och sexuellt. Långa dagar av arbete och näringsfattig kost utnyttjas för att försvaga motståndskraften. Ohörsamhet bestraffas hårt.

Fundamentalism är motsatsen till liberalism. Det finns endast den sanning som sekten står för och inga gråtoner mellan sektens vita och omvärldens svarta. Tvivel stämplas som svaghet eller ett verk av demoner. Den blinda lydningen ger förlust av frihet, ansvar och individualitet.

Samtidigt som autokrati och fundamentalism strider mot det demokratiska samhällets normer har demokratin varit en förutsättning för destruktiva sekters uppkomst och existens. Att den statliga

Fundamentalism är motsatsen till liberalism. Det finns endast den sanning som sekten står för och inga gråtoner mellan sektens vita och omvärldens svarta. Tvivel stämplas som svaghet eller ett verk av demoner. Den blinda lydningen ger förlust av frihet, ansvar och individualitet.



Sekterna och deras verksamhet ökar behovet av kunskap, av att kunna förstå. Härövan omslag till böcker, en nytgiven och två nytgävor, med olika infallsvinklar på ämnet.

utredningen »I god tro. Samhället och nyandligheten« (1998) inte lett till några åtgärder kan ha berott på att religions- och åsiktsfriheten är inskriven i våra grundlagar. Utan närmare analys verkar man ha följt maximen att var och en får bli salig på sitt sätt. Respekt för medborgarnas frihet och personliga integritet är dock en konkurrerande etisk och grundlagsfäst princip. Det ter sig orimligt att i religionens namn sätta den fria åsiktsbildningen ur spel.

Kunskapen bristfälligt spridd

Sektrelaterade psykiska störningar är dåligt kända utanför de drabbades krets, men det finns flera initierade beskrivningar, även från Sverige. Inte oväntat har Svenska kyrkan känt behov av att avgränsa sig från osund religiositet. Redan på 1970-talet lade Lester Wikström fram prästmötesavhandlingen »Nyandligt« där nyreligiösa rörelser kartlades och analyserades [3]. Nyligen kom en andra upplaga av boken »Att leka med elden. Sekternas värld« av kyrkoherden Karl-Erik Nylund i Stockholm som pekar ut de mest destruktiva sekterna [5]. Avhoppare har vittnat om hur de utnyttjats, trakasserats och kränkts i sekter och om den vända de känt före, under och efter avhoppet [6, 7].

Den tidigare nämnda utredningen »I god tro. Samhället och nyandligheten« tillkom efter enträget motionerande av Barbro Westerholm, som varit en av de få riksdagsledamöter som engagerat sig i frågan [8]. Till förslagen hörde att ett kunskapscentrum för livsåskådnings- och trosfrågor skulle inrättas. Barnens situation i slutna samfund borde särskilt uppmärksammas. En ny straffbestäm-

melse rörande otillbörlig påverkan eller manipulation föreslogs bli införd i Brottsbalken. Utredningen har fått en skrämmande aktualitet. Statsmakterna har det underlag som krävs för att motverka att antidemokrati frodas under skyddet av religionsfrihet.

Diagnostik och behandling

Förekomsten av sektrelaterade psykiska störningar är inte känd. Eftersom psykiatriska diagnoser huvudsakligen baseras på symtom riskerar orsaken att inte bli identifierad. För att få en uppfattning om förekomsten av sektrelaterade psykiska störningar bör därför även orsaken framgå av diagnosen. Bäst möjlighet ger den amerikanska klassifikationen (DSM-IV), där axel IV innehåller psykosociala problem och övriga problem relaterade till livsomständigheter. Det borde dock vara möjligt att ange orsak även med ICD-10. Då avgränsningen av sekter är oskarp bör kategorin omfatta alla problem av religiös art.

Korrekt diagnos är också en förutsättning för att finna förebyggande och hjälpande insatser i samhället. För närvarande finns endast de ideella organisationerna FRI och SESAM som ger stöd åt närstående och exmedlemmar. Efter amerikansk förebild har sporadisk gruppterapi bedrivits där avhoppare bidragit med sina erfarenheter [9]. Med ökade kunskaper borde framför allt psykiatrin i samarbete med pastoralpsykologer ha möjlighet att bistå sektoffer [10].

*

Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Författaren tillhör Svenska kyrkan.

Referenser

1. West L.J. A psychiatric overview of cult-related phenomena. *J Am Acad Psychoanal* 1993;21:1-19.
2. Kimball C. När religionen blir ond. Stockholm: Natur och Kultur; 2004.
3. Wikström L. Nyandligt. En kartläggning och analys av nyreligiösa rörelser med särskild hänsyn till Luleå stift [dissertation]. Stockholm: Verbum och Håkan Ohlssons; 1977.
4. Geels A, Wikström O. Den religiösa människan. En introduktion till religionspsykologin. Stockholm: Natur och Kultur; 1999.
5. Nylund KE. Att leka med elden. Sekternas värld. 2 uppl. Stockholm: Sellin & Partner Bok och Idé AB; 2004.
6. Svenhard H, redaktör. Manipulering pågår. Avslöjande erfarenheter från tidigare sektmedlemmar. 2 uppl. Stockholm: CKM Media AB och FRI; 2004.
7. Sedvall H. Nyandliga rörelse som psykisk hälsofara. *Hälsa i skolan* 1986;(34-35):3-11.
8. Socialdepartementet. I god tro. Samhället och nyandligheten. SOU 1998:113.
9. Ahlberg M. »Sektjukan« – ett växande samhällsproblem. *Psykologtidningen* 1993;39(6):4-6.
10. Wikström O. Den outgrundliga människan. Livsfrågor, psykoterapi och själavård. 2 uppl. Stockholm: Natur och Kultur; 1999.